

ЗНАЧЕННЯ І СМИСЛ В ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ О.О. ЛЕОНТЬЄВА ТА Л.С. ВИГОТСЬКОГО

У статті здійснено зіставлення позицій Л.С. Виготського та О.О. Леонтьєва щодо змістового наповнення термінів «значення» та «смысл». Незважаючи на те, що Леонтьєв декларує свою позицію як ідентичну до позиції Виготського, зроблено висновок про відмінність змісту, який вкладали в ці терміни обидва дослідники. Якщо для Виготського значення — це мовна одиниця, що складається з предметної віднесеності та «власне значення», то для Леонтьєва наповнення цього терміну вичерпується предметною віднесеністю. В тлумаченні смислу як контекстуальної одиниці позиції дослідників збігаються, однак Леонтьєв додатково використовує цей термін на позначення мовного явища, а Виготський — позамовного явища.

Ключові слова: предметна віднесеність, значення, смысл.

The following article looks over the comparison of positions of L.S. Vygotsky and O.O. Leontiev concerning semantic filling of terms «meaning» and «sense». Even though Leontiev declares his position as identical to Vygotsky's, we are concluding that sense which those scientists saw in these terms are different. For Vygotsky «meaning» it's a linguistic unit that consists of the «sending to subject» and the «actual meaning», but for Leontiev the filling of this term it's «sending to subject» only. The positions of scientists about explanation of the «sense» as a contextual unit are the same, however Leontiev is using this term also to denotate the linguistic phenomenon, and Vygotsky is using it for denotation of the non-linguistic phenomenon.

Keywords: sending to subject, meaning, sense.

В статье осуществлено сопоставление позиций Л.С. Выготского и А.А. Леонтьева относительно содержательного наполнения терминов «значение» и «смысл». Несмотря на то, что Леонтьев декларирует свою позицию как идентичную позиции Выготского, сделан вывод о различии содержания, которое вкладывали в эти термина оба исследователя. Если для Выготского значения - это языковая единица, состоящая из предметной отнесенности и «собственное значение», то для Леонтьева наполнение этого термина исчерпывается предметной отнесенностью. В толковании смысла как контекстуальной единицы позиции исследователей совпадают, однако Леонтьев дополнительно использует этот термин для обозначения языкового явления, а Выготский - позаказного явления.

Ключевые слова: предметная отнесенность, значение, смысл.

В своїх дослідженнях О.О. Леонтьєв використовує поняття «особистісний смысл» як базове для розуміння процесу породження мовлення. В його інтерпретації воно міцно увійшло в науковий вжиток і використовується багатьма дослідниками, що опираються на теоретичні пошуки Московської школи психолінгвістики [1, 104; 7, 77; 8, 60; 12, 187; 10, 115; 11, 161; 15, 57-58; 22, 27]. Поняття «особистісний смысл», а також його співвідношенням зі значенням, яке отримує свої інтерпретаційні особливості, найрозгорнутіше прояснено в книзі О.О. Леонтьєва «Слово в мовленнєвій діяльності» [12]. Тут Леонтьєв не лише детально показує особливості розуміння цих понять в психолінгвістиці, а й широко цитує та обговорює праці, в яких вони з'явилися в новому тлумаченні, зокрема книгу Л.С. Виготського «Мислення та мовлення» [12, 168-172]. Погляд Виготського на значення та смысл Леонтьєв вважає традиційним [12, 171] і дещо невідповідним психолінгвістичним реаліям [12, 169], тому порівняння його інтерпретації з першоджерелом є виправданим.

Аналіз позиції Л.С. Виготського з приводу співвідношення значення і смислу О.О. Леонтьєв здійснює [12, 168-169] на основі фрагменту з книги «Мислення і мовлення» [6, 346-348]. Важливим і, можна сказати, ключовим питанням для О.О. Леонтьєва в його інтерпретації фрагменту Виготського є питання незмінності значення. Для підтвердження цієї позиції він компілює достатньо велику цитату [12, 168] з праці Виготського, де йдеться про значення як про «нерухомий і незмінний пункт, котрий залишається стійким при всіх змінах смислу слова в різному контексті» та про те, що «слово, взяте окремо і в лексиконі, має одне тільки значення. Але це значення є не більше, ніж потенція, що реалізується в живому мовленні, де це значення є лише каменем в будівлі смислу» [6, 346]. Про смысл Виготський говорить як про «сукупність всіх психологічних фактів, що виникають в нашій свідомості

завдяки слову» [6, 346], однак, на думку Леонт'єва, всюди залишається на рівні тексту та розглядає смисл як продукт «кристалізації в слові семантичних особливостей контексту» [12, 168] та «синтагматичного згортання семантичної динаміки мовлення» [12, 169], тобто як змінну мовленнєву контекстуальну одиницю. Завершивши цитування, Леонт'єв доходить висновку, що різниця між значенням (яке, на його думку, однакове в лексиконі і в контексті) і смислом (який однозначно тлумачиться як змінний) у Л.С. Виготського «еквівалентна загальноприйнятій в лінгвістиці різниці між потенційним та актуальним (в інших концепціях — між денотативним та конотативним) значеннями» [12, 169].

Такий погляд на співвідношення значення і смислу як дуалістичної пари, один член якої є незмінним та стабільним, а інший — змінним та залежним від контексту, відповідає точці зору самого Леонт'єва, і завдання підібраних цитат — її проілюструвати. Заперечення у нього викликає лише зроблений ним самим висновок про те, що контекстуальні смисли у Виготського — це єдині «психологічні факти, що виникають в свідомості завдяки слову» [12, 169]. Тому О.О. Леонт'єв наполягає на існуванні й інших психологічних фактів, «що виникають в свідомості завдяки слову», які не враховані Виготським.

Здійснене О.О. Леонт'єв цитування з праці Л.С. Виготського та запропоновані ним висновки потребують детального розгляду, і в першу чергу це стосується «загальноприйнятого» в лінгвістиці розмежування незмінного значення та змінного смислу, де незмінне визначається як потенційне, а змінне як актуальне. Особливо потрібно врахувати, що незмінність значення не залежить від того, в мовній чи мовленнєвій системі координат воно розглядається, тобто і взяте окремо («в лексиконі»), і взяте в контексті воно дорівнює само собі. Таке бачення дозволяє засумніватися чи справді задекларована О.О. Леонт'євим різниця між значенням і смислом «еквівалентна загальноприйнятій в лінгвістиці різниці». Адже загальноприйнятим в лінгвістиці розмежуванням потенційного та актуального є присвоєння ознаки потенційності мові, а актуальності — мовленню: «Мовлення <...> актуальне, мова ж потенційна» [23, 414; див. також 3, 347]. Відповідно мовні значення — потенційні, а мовленнєві — актуальні. Про це ж, наприклад, у короткому термінологічному словнику Ф.С. Бацевича (підручник «Основи комунікативної лінгвістики»): «Актуалізація — перехід від мови до мовлення і реалізація потенційних властивостей мовних елементів, яких вимагає мовленнєва ситуація» [2, 319]. Таким чином різниця між потенційним та актуальним і тут зводиться до різниці між мовною одиницею та мовленнєвою одиницею, для якої Бацевич навіть створює рядок у своєму словнику під назвою «Актуальне значення» з відсиланням на статтю «Смисл комунікативний» [2, 319; про можливість такого взаємозамінного вживання термінів «значення» і «смисл» див. також 3, 347]. Актуальне значення у нього складається з двох частин: по-перше — це «смисл мовної одиниці», яка реалізує частину тих властивостей, що початково притаманні мовній одиниці; по-друге — це «складові параметри дискурсу» [2, 338]. З сучасних психологів подібну точку зору на дану проблему висловив В.Ф. Петренко: «Семантичні компоненти, потенційно закріплені за значенням слова <...>, актуалізуються в залежності від контексту» [20, 51; див. також 20, 78]. На основі вищесказаного можна стверджувати, що в своєму розмежуванні потенційного і актуального О.О. Леонт'єв орієнтується все ж таки не на загальноприйнятую різницю, яка представлена у розглянутих нами вище словникових визначеннях. Адже традиційне мовне (потенційне) значення не може бути «нерухомим і незмінним пунктом» в різному контексті, воно неминуче обмежується і збагачується контекстом. З іншого боку, традиційне актуальне значення (у Бацевича «комунікативний смисл») — це назва всієї мовленнєвої одиниці, а не лише її зміненої контекстом частини.

Таким чином, розподіл потенційного і актуального, а також значення і смислу в традиційній системі — це ангажування за значенням ніші мовної одиниці, яка має ознаку потенційності, а за смислом — мовленнєвої одиниці, яка має ознаку актуальності. Термінологічно така актуальна мовленнєва одиниця може визначатися як «актуальне значення» (див., наприклад, у Ф.В. Бацевича [2, 319; 3, 347], Л.О. Новікова [18, 88; 18, 107; 18, 259] М.В. Нікітіна [19, 61; 19, 163]) або ж як «комунікативний (мовленнєвий) смисл» (див., наприклад, у Ф.В. Бацевича [2, 338; 3, 347], О.В. Бондарка [4, 95], Л.М. Васильєва [5, 82]). Причому положення про неоднорідність актуального значення, яке можна спостерігати у Ф.В. Бацевича [2, 338], простежується й у О.М. Бондарка [4, 97-98], Л.М. Васильєва [5, 84-85], Л.О. Новікова [18, 107]. Автори названих праць одну частину актуального значення відносять до актуалізованих в контексті мовних знань, іншу — до позамовних знань, які не утворюють окремих компонентів в мовних значеннях слів, а можуть бути виражені лише мовленнєвим значенням. До того ж таке позамовне знання фіксується не лише якимось одним даним «мовленнєвим значенням, але може бути виражене й значеннями інших слів» [5, 85].

Водночас теза про незмінне значення настільки важлива для Леонт'єва, що він розширює її за межі «індивідуальної мовної системи» [12, 187], яка не зовсім точно збігається з подібною індивідуальною системою іншого носія цієї ж мови [12, 185], тобто говорить не лише про індивідуальне мовне значення як психолінгвістичний феномен та його реалізацію в контексті, а й про «абстрактну»

загальномовну лексичну систему: «Щоб отримати те, що ми зазвичай називаємо “системою значень” якоїсь мови, нам доведеться проробити деяку статистичну обробку індивідуальних мовних проявів, яку умовно можна назвати *усередненням* (курсив автора — Е.М.), — відібрати найбільш типові зв'язки і знехтувати індивідуальними відхиленнями» [12, 186]. Здавалося б тут ми повертаємося на твердий ґрунт «загальноприйнятої» лінгвістики, адже індивідуальні мовні значення, які порівнюються, вже самим вищенаведеним твердженням Леонтьєва визначаються як такі, що складаються з типових зв'язків та індивідуальних відхилень. Іншими словами вони є складними утвореннями, які в мовленні можуть реалізовуватися як мінімум двома способами — або типовим зв'язком, або індивідуальним відхиленням. Відповідно, таке індивідуальне мовне значення не може бути рівним своїй мовленнєвій реалізації в контексті. Однак сам О.О. Леонтьєв повністю заперечує можливість такої інтерпретації використаного терміну «значення» у примітці, зробленій ним до наведеної нами вище цитати: «Звичайно, таке “усереднення” стосується не самих значень, а лише їх взаємних зв'язків чи відношень» [12, 186]. І таким чином робить термін «значення» одиницею, яка може в незмінному вигляді виявляти себе не лише в індивідуальній мові та в конкретному мовленні конкретного мовця, а й в загальній «абстрактній» лексичній системі. Для підтвердження, що О.О. Леонтьєв саме так бачив об'єктивність незмінного значення, можна навести згадане ним твердження нідерландського лінгвіста І. Ферхаара (доповідь 1962 року на 9-му Міжнародному конгресі лінгвістів) про те, що завжди можна більше думати «з приводу» слова, ніж «вдумувати в» слово. На думку І. Ферхаара (а також і О.О. Леонтьєва, який цілком з ним солідаризується), те, що мислиться, наприклад, разом зі словом «тюрма» може бути різним у різних людей (адвоката, архітектора, засудженого, чиновника тощо), однак значення цього слова одне й те ж саме у всіх цих людей і «взагалі у всіх носіїв англійської мови» [12, 169].

Очевидною виглядає суперечність між традиційним розмежуванням потенційного і актуального та розумінням незмінного значення і змінного смислу в інтерпретації О.О. Леонтьєва [12, 168-169]. Найцікавіше, що в межах розглянутого фрагменту з книги Л.С. Виготського «Мислення і мовлення» [6, 346-348] представлено саме традиційне розмежування потенційного та актуального і зовсім інше бачення терміну «значення», щоправда, пропущене в скопійованих О.О. Леонтьєвим цитатах: «Слово <...> (в контексті — Е.М.) починає значити більше та менше, ніж містить в собі його значення, коли ми його розглядаємо ізольовано і поза контекстом: більше — тому що коло його значень розширюється, набуваючи цілий ряд зон, наповнених новим змістом; менше — тому що *абстрактне значення слова* (курсив наш — Е.М.) обмежується і звужується тим, що означає слово лише в даному контексті» [6, 347]. Запропоноване положення Л.С. Виготського фактично нічим не відрізняється від, наприклад, думки Ф.С. Бацевича [2, 338], а також інших дослідників, розглянутих вище. Детальніше зіставлення тексту Виготського та Леонтьєва показує, що спектр використання терміну «значення» у Виготського значно ширший, ніж запропонована Леонтьєвим проста опозиція «незмінне значення – змінний смисл». Так після твердження про значення як «про нерухомий та незмінний пункт, котрий залишається стійким при всіх змінах смислу слова в різному контексті» [6, 346], Л.С. Виготський далі по тексту продовжує: «Зміну смислу ми змогли встановити як основний чинник під час семантичного аналізу мовлення. *Реальне значення слова* (курсив наш — Е.М.) неконстантне. В одній операції слово виступає з одним значенням, в іншій воно набуває другого значення» [6, 346-347]. (Цікаво, що в іншому місці він написав просто «значення» без використання означення «реальне»: «Значення слова неконстантне» [6, 304].) Це реальне значення, по суті, є розшифровкою того, що стається з абстрактним (тобто мовним) значенням Виготського в контексті. Однак положення про незмінне значення зовсім не приписане Виготському, а є частиною тієї концепції, в межах якої він розглядав питання співвідношення значення і смислу. І ця концепція передбачає наявність *незмінного значення, абстрактного значення та реального значення* слова, причому реальне значення — це те, що Ф.С. Бацевич називає актуальним значенням, а також паралельно і комунікативним смислом. Такий паралелізм чітко прослідковується й у Л.С. Виготського — незмінне значення та реальне значення, про які йшлося вище, незважаючи на використання в обох випадках терміну «значення», жодним чином не є назвою одного явища, адже незмінне значення залишається незмінним незалежно від контексту, а реальне значення в різних контекстах різне. А ось зі смислом реальне значення пов'язане напряму, і, виходячи з наведеної вище цитати, — це дві назви одного явища. Після констатації про зміну *смислу* як основний чинник під час семантичного аналізу мовлення Виготський говорить про змінність *реального значення*, тобто проводить пряму паралель між двома термінами, фактично отожднюючи їх. Водночас зрозуміло, що незмінне значення і абстрактне значення позначають різні явища — абстрактне значення, на відміну від незмінного, може «обмежуватися і звужуватися» в контексті, тобто є змінним. Інша інтерпретація неможлива хоча б тому, що тоді доведеться припустити, всупереч твердженню Л.С. Виготського та інших дослідників, що потенційне мовне значення входить в повному складі в актуальне мовленнєве.

Нез'ясованим залишається лише статус незмінного значення, необхідність якого не впливає з процитованого фрагменту Л.С. Виготського про абстрактне значення та його реалізацію в контексті. О.О. Леонтьєв, визначаючи своє розуміння значення (зрозуміло, що в його концепції — це незмінне

значення), опирається на розробки, в яких досліджується формування «мовної здатності» дитини в онтогенезі (зокрема на праці радянського психолога М.Х. Швачкіна) [12, 167-168], та на семіотичні дослідження (зокрема на праці американського семіотика Ч.У. Морріса) [12, 180; 12, 188; 12, 197]. З відсиланням на Швачкіна Леонт'єв формулює одну із запропонованих ним дефініцій значення: «...» «переживання предметної подібності» (у внутрішніх лапках Леонт'єв використовує термін Швачкіна — Е.М.) є аналогом *значення* слова (курсив автора — Е.М.), що розглядається з його психологічного боку» [12, 174]. З відсиланням на Морріса він пропонує семіотичний підхід як базовий щодо правильного («більш чи менш ясного» [12, 180]) розуміння проблеми значення і будує структуру третьої глави («Слово: його семантичний аспект» [12, 164-215]) своєї книги «Слово в мовленнєвій діяльності» саме на цьому підході. Відповідно значення («назване Моррісом “семантичним значенням”» — уточнює Леонт'єв [12, 188]) «відповідає відношенню знака до денотата, тобто *предметній віднесеності* (курсив автора — Е.М.) та предметному змісту слова» [12, 188]. Таким чином в своїй теоретичній концепції О.О. Леонт'єв прив'язує термін значення до предметної віднесеності та окреслює його незмінність: «Значення знака *об'єктивно притаманне* (курсив автора — Е.М.) йому <...>» [12, 195].

Аналогічним є прояснення статусу незмінного значення у А.Р. Лурії в книзі «Мова і свідомість». Погляди Лурії є релевантними для нашого випадку, тому що він позиціонує себе як учень та продовжувач справи Виготського і в усіх ключових теоретичних моментах своїх праць незмінно посилається на його наукові розвідки [див., наприклад, 15, 7; 15, 23; 15, 37; 15, 42; 15, 51; 15, 61; 15, 70; 15, 80; 15, 91 тощо, або ж 14, 6-10; 14, 33; 14, 40-41; 14, 46; 14, 101; 14, 151 тощо, або ж 13, 75-76; 13, 104; 13, 245-246; 13, 259-260; 13, 296; 13, 309-311 тощо]. А.Р. Лурія також приписує ознаку «незмінності та однозначності» предметній віднесеності [15, 41], яку він розглядає в межах психологічної структури значення [15, 31], причому ототожнюючи психологічну структуру значення та його семантичну будову [15, 36]. Предметна віднесеність у Лурії виконує функцію заміщення «предмета, дії, якості чи відношення» [15, 37] і називається також «прямим референтним» або ж «прямим денотативним» значенням слова [15, 40]. Такий підхід А.Р. Лурії відповідає погляду О.О. Леонт'єва на значення: «Акт мовлення завжди передбачає *вже встановлений* (курсив автора — Е.М.) зв'язок, фіксоване відношення між мовними засобами та їх референтами» [12, 171]. Зрозуміло, що предметна віднесеність не може бути віднесеністю до одного предмета, тому йдеться про віднесеність до певного класу об'єктів («предметів, дій, якостей чи відношень»), причому ознаки, необхідні для здійснення такого віднесення, мають наочно-образний характер, що набувається в особистому досвіді [15, 55-60]. Водночас А.Р. Лурія доводить, що предметна віднесеність — це набір певних *суттєвих* ознак, який дозволяє ідентифікувати кожен конкретний об'єкт (приклад зі словами «човен» і «праска») [15, 59]. Однак слід зауважити, що суттєвість цих ознак лежить не в сутнісно-понятійній, а лише в ідентифікаційній площині, тому що ці ознаки мають наочний характер (приклад з і словами «магазин» і «собака» [15, 62]). Як і Л.С. Виготський, А.Р. Лурія часто вживає на позначення предметної віднесеності термін «значення», особливо розглядаючи етапи формування значення слова в дитячому віці [15, 51-66]. Та в узагальнюючих визначеннях він чітко розрізняє значення та предметну віднесеність, а саме: значення слова А.Р. Лурія бачить як утворення з двох частин — предметної віднесеності та власне значення [15, 54]. Тобто у вищенаведеній термінології Виготського незмінне значення входить в склад абстрактного значення, а їхнє співвідношення за Лурією виглядає так: «“Значення” є стійкою системою узагальнень, яка стоїть за словом, однаковою для всіх людей, причому ця система може мати різну глибину, різну узагальненість, різну широту охоплення позначуваних ним предметів, але вона обов'язково зберігає незмінне “ядро” — певний набір зв'язків» [15, 53]. Подібний погляд на значення притаманний не лише Лурії, а й іншим дослідникам. Наприклад, з лінгвістичної точки зору дану проблему розглянув М.В. Нікітін, у якого значення складається з двох частин — інтенціоналу та імплікаціоналу. Інтенціонал (Нікітін називає його ще «ядром» лексичного значення) — це сукупність ознак, наявність яких є обов'язковою для предметів певного класу, а імплікаціонал — сукупність всіх інших ознак, які характеризують предмети цього ж класу. Значення слова в тексті також складається з двох частин: «неодмінних інтенціональних ознак і частини імплікаціональних ознак, що актуалізовані контекстом [19, 61]. З комунікативної точки зору на дану тему висловився Ф.С. Бацевич, розглядаючи ситуацію сприйняття тексту — в його системі координат сприйняття починається з прямого «поверхневого» значення, яке після врахування реалій контексту стає частиною «глибинного значення» [2, 98]. Можна зауважити, що в усіх випадках незмінне значення (пряме референтне значення, пряме денотативне значення, предметна віднесеність, інтенціонал, пряме поверхнєве значення) виконує ідентифікаційну роль як *пряма* вказівка на клас об'єктів, паралельно залишаючись частиною ширшого значення.

Не особливо акцентуючи увагу на предметній віднесеності, її розглядає (в контексті формування понятійного мислення у дитини) й Л.С. Виготський у книзі «Мислення і мовлення». З проведеного ним аналізу етапів розвитку дитячого мовлення та мислення можна зробити висновок, що він ототожнював один із видів значення з предметною віднесеністю: «На початку розвитку в структурі слова існує

виключно його предметна віднесеність <...>» [6, 313]. Зокрема Виготський аналізує формування значення слова (і поняття) у дитини, що починається з виділення певних «нових явищ та предметів» на основі «фактичних зв'язків, які відкриваються в безпосередньому досвіді» [6, 140]. Характерно, що говорячи про дитяче комплексне мислення та про комплекси як про об'єднання конкретних предметів (тобто уявлення про таке об'єднання), що стоять за словом, Виготський виділяє «ядро» комплексу [6, 141] (або ж «центр» комплексу [6, 145], або ж наявність «об'єднуючих ознак» [6, 146]), навколо якого групуються інші ознаки. А також постійно підкреслює конкретно-наочний характер значення, що формується в комплексному мисленні дитини [див., наприклад, 6, 143; 6, 144; 6, 146; 6, 154]. Щоб уникнути термінологічних розбіжностей, потрібно зауважити, що Виготського в розвитку мислення дитини цікавило мовленнєве («словесне») мислення [6, 105; 6, 143; 6, 296; 6, 304], тому всі психічні утворення, які він описує як елементи комплексного мислення («наочні поняття» [6, 168], «псевдопоняття» [6, 168] чи «життєвські поняття» [6, 261]) прямо співвідносні зі значеннями слів: «Якщо ми звернемося до історії розвитку нашого мовлення, то побачимо, що механізм комплексного мислення з усіма притаманними йому властивостями лежить в основі розвитку нашої мови» [6, 162]. Тобто людина навіть зі сформованою понятійною системою в побутовому мовленні користується комплексами, які стоять за словами в ролі їх значень: «З точки зору діалектичної логіки, поняття, що зустрічаються в нашому *життєвському мовленні* (курсив наш — Е.М.), не є поняттями у власному сенсі цього слова. Вони є, швидше, загальними уявленнями про речі» [6, 168; про це див. також 20, 38; 20, 43; 23, 261; 15, 79; 9, 8]. Таким чином всі ознаки предметної віднесеності, зауважені Лурією, можна простежити у Виготського, включно з тезою про те, що в значенні слова потрібно вирізняти два моменти — предметну віднесеність та «значення слова у власному сенсі» [6, 164; 6, 313].

Підсумовуючи, можемо констатувати — термін «значення» у О.О. Леонтєва вичерпується предметною віднесеністю, водночас Л.С. Виготський та А.Р. Лурія вважають предметну віднесеність лише частиною значення, іншу частину вони називають «власне значенням». [6, 164; 15, 54].

Розгорнутий аналіз «власне значення» також можна прослідкувати в книзі А.Р. Лурія «Мова і свідомість» [15, 39-47; 15, 91-111], де автор стверджує, що «<...> поруч з прямим “референтним” чи “денотативним” значенням слова існує ще й широка сфера того, що зазвичай називають “асоціативним” значенням» [15, 40]. Асоціативне значення як психологічний корелят «власне значення» — це додаткові зв'язки, які «неминуче» з'являються під час сприйняття слова разом з предметною віднесеністю і «включають у свій склад елементи близьких з ними слів по наочній ситуації, по минулому досвіду тощо» [15, 40]. Таку асоціативну сітку зі словом в центрі, яке вже ідентифіковане предметною віднесеністю, А.Р. Лурія називає також «семантичним» або ж «смісловим» полем [15, 41] і вважає психологічною структурою слова [15, 91], тобто ототожнює асоціативний зв'язок з семантичним елементом будови значення [15, 36]. На практичному експериментальному рівні це означає, що «власне значення» виявляє себе під час сприйняття конкретного слова через асоціативний зв'язок з іншими словами [15, 91-111]. Таке ототожнення асоціативного та семантичного пов'язане з тим, що вони мають спільну психологічну природу [15, 91; 12, 268; 20, 62], а це дозволяє досліджувати семантичну будову значення з допомогою асоціативних експериментів, які дають можливість виявляти не лише усвідомлювані, а й неусвідомлювані елементи значень [15, 100-107; 20, 62; 21, 100]. Кожен елемент значення під час аналізу потребує змістового опису, який можна зробити лише з допомогою слів, тому для його позначення використовується слово національної мови, в якому він найчіткіше виражений [20, 51]. Тому на практичному рівні під час асоціативного експерименту частина виявлених змістових асоціативних зв'язків між словами означає не можливість їхньої мовленнєвої сполучуваності, чи ситуаційного поєднання об'єктів навколишньої дійсності, які вони називають, чи входження їх до однієї понятійної категорії, а є ілюстрацією та унаочненням елементу значення (Лурія, як і Виготський, вживає також і термін «наочне поняття» [15, 64]), після чого відбувається «реконструкція семантичного складу слова на основі асоціативного експерименту» [20, 62].

Описуючи асоціативні експерименти [15, 91-111], Лурія наводить приклади змістових асоціативних зв'язків, і розводить більшість з них по двох великих групах — «зовнішні» (або ж «ситуаційні» [15, 95], або ж «асоціації за суміжністю», коли дане слово викликає який-небудь компонент тієї наочної ситуації, в яку входить названий об'єкт» [15, 92]) та «внутрішні» (або ж «асоціації за подібністю», або ж «асоціації за контрастом» [15, 92], або ж «понятійні асоціації» [15, 96], які мають абстрагуючий та узагальнюючий характер). Змістові асоціативні зв'язки, які характеризують значення слова, у схемі, запропонованій Лурією, займають місце між двома асоціативними полюсами — асоціативними зв'язками, які характеризують категоріальну частину абстрактного поняття, що стоїть за словом, та асоціативними зв'язками, які характеризують позамовні для даного слова елементи наочної ситуації. Асоціативні зв'язки, які характеризують категоріальну частину абстрактного поняття, що стоїть за словом, поєднують слово-центр смислового поля не лише з категоріальним словом, а й зі словами, об'єкти називання яких також входять у дану понятійну категорію (в Лурії, наприклад: скрипка — музичний інструмент, мандоліна, фортепіано, балалайка, гітара, віолончель) [15, 96; 15, 102]. Тобто якщо

Йдеться не про значення слова, а про «абстрактне поняття» [15, 64], то для його характеристики потрібен весь можливий спектр понятійних асоціативних зв'язків, тому що лише так може відбутися характерне лише для поняття (але не для значення) виділення суттєвих ознак та їхня структуризація [20, 38]. Однак значення слова («наочне поняття») включає в себе лише категоріальні слова. Для прикладу — поки Лурія говорить про асоціативні (семантичні) поля як про частину значення слова, він ілюструє понятійні зв'язки лише категоріальними словами (кішка – домашня тварина, відмінна від диких тварин; жива, на відміну від неживого; скрипка – музичний інструмент, смичковий інструмент) [15, 95-96]. І лише розглядаючи весь спектр зв'язків, що стоять за словом, він ілюструє понятійні зв'язки також і словами, об'єкти називання яких входять у дану понятійну категорію (кішка – тварина, собака; скрипка – мандоліна, фортепіано, музика) [15, 102]. Такий підхід відповідає ілюстративній ролі асоціативних зв'язків, зокрема тому, що «музичний інструмент» може бути елементом значення слова «скрипка», а ось «мандоліна» вже ні, хоча це також музичний інструмент, і знання про нього може допомогти сформувати «абстрактне поняття» про скрипку.

Подібне відбувається і з ситуаційними зв'язками — частина з них ілюструє елементи значення слова, що досліджується, а інша частина ілюструє уявлення про об'єкти наочної ситуації, які для даного слова утворюють позамовне знання. У Лурії, який наводить як приклад ситуаційні зв'язки «скрипка – смичок, пюпітр, концерт, оркестр» [15, 96], слова «смичок, концерт, оркестр» можуть називати елемент мовного значення слова «скрипка» («пристрій для гри на скрипці», «інструмент, що може використовуватися під час концерту», «інструмент, який може бути використаний в оркестрі»), а ось «пюпітр» — ні (крім випадку створення особливої мови, як у прикладі Л.С. Виготського про «особливий діалект, особливий жаргон» з «умовними значеннями слів» братів Іртенєєвих в повістях Л.М. Толстого «Дитинство», «Отроцтво», «Юність» [6, 351]), хоча для уявлення про всі елементи наочної ситуації, в яку може потрапити музичний інструмент під назвою «скрипка», воно необхідне. Для значення слова «скрипка» слово «пюпітр» називає знання, які не входять в його склад і є для нього позамовними, тобто під час актуалізації мовного значення в жодному контексті мовленнєве значення слова «скрипка» не означатиме «пюпітр», однак в певних контекстах знання про те, що «пюпітр» є підставкою для нот (зокрема й для людини, яка грає на скрипці), можуть виявитися необхідними для правильного породження чи інтерпретації смислу, який стоїть за словом «скрипка» в цих контекстах. Дещо ускладнює картину лише можливість перехресних тлумачень, а саме: ситуаційний у А.Р. Лурії зв'язок «кішка – миша» [15, 102], який, очевидно, пов'язаний із «загальним уявленням» [6, 168] про те, що кішка ловить мишей, зрештою може тлумачитися і як понятійний (миша, так само як і кішка, є твариною і, отже, входить разом з нею в одну понятійну категорію); а понятійний у Лурії зв'язок «кішка – собака» може тлумачитися і як ситуаційний (пов'язаний із «загальним уявленням» про те, що кішка не любить собак).

Таким чином незмінне та абстрактне значення у Л.С. Виготського можна представити як співвідношення частини і цілого — абстрактне значення як мовна одиниця включає в себе незмінне значення (предметну віднесеність) і власне значення. За рахунок предметної віднесеності відбувається ідентифікація слова та об'єкта, що стоїть за ним, а за рахунок реалізації різних елементів, з яких складається власне значення, абстрактне значення в контексті зберігає за собою можливість змінюватися, а саме, як зазначено у Виготського, зменшуватися («обмежуватися і звужуватися»). Збільшення абстрактного значення в контексті, про яке також говорить Виготський пов'язане з іншими мовленнєвомисленнєвими процесами. Прояснення позиції Л.С. Виготського та О.О. Леонтьєва щодо їхнього розуміння терміну «значення» свідчить, що вони вкладали в нього різний зміст, в зв'язку з чим важливо з'ясувати, що Леонтьєв називає смислом за межами процитованого фрагменту з праці Виготського.

Визначаючи своє розуміння смислу, О.О. Леонтьєв, як і випадку зі значенням, опирається на розробки, в яких досліджується формування «мовної здатності» дитини в онтогенезі (зокрема праці М.Х. Швачкіна) та на семіотичні дослідження (зокрема на праці Ч.У. Морріса). З відсиланням на М.Х. Швачкіна Леонтьєв формулює одну із запропонованих ним дефініцій смислу: «“Переживання функціональної подібності” (у внутрішніх лапках Леонтьєв використовує термін Швачкіна — Е.М.) є аналогом *смислу* слова (курсив автора — Е.М.)» [12, 174]. Переживання функціональної подібності — це переживання дитиною подібності між двома об'єктами навколишньої дійсності (у Швачкіна — поїзда і автомашини), а оскільки кожен такий об'єкт представлений в свідомості дитини як переживання предметної подібності (тобто *значення* в термінології Леонтьєва), можна говорити про те, що переживання функціональної подібності — це асоціативний зв'язок між значеннями. Загалом в процесі засвоєння мови дитина «...» поетапно формує в себе мовленнєвий механізм, “індивідуальну мовну систему” чи мовну здатність, все більше і більше наближаючи її до “типової” мовної здатності, яка корелюється з системою мови і взагалі з *мовним стандартом* (курсив наш — Е.М.)» [12, 166-167]. Тобто, розглядаючи як розвиваються переживання предметної подібності у дитини в онтогенезі, потрібно розуміти, що його кінцева мета — «типово», «стандартно» ідентифікувати об'єкти навколишньої дійсності, а розглядаючи як розвиваються переживання функціональної подібності у

дитини в онтогенезі потрібно розуміти, що його кінцева мета — засвоїти «типові», «стандартні» зв'язки між значеннями: «Для <...> семантичної сторони (мовлення — Е.М.) норма утворює межі та умови *вживання* (курсив автора — Е.М.) слова» [12, 167]. Таким чином можна зробити висновок, що розглядаючи погляди М.Х. Швачкіна, в яких досліджується формування мовної здатності дитини в онтогенезі, О.О. Леонтьєв пропонує вважати смислом «типові», «стандартні» зв'язки значення даного слова з іншими значеннями (зрозуміло, що під значенням мається на увазі предметна віднесеність). Відповідно індивідуальні відхилення від стандартних зв'язків, які виявляються в процесі формування «мовної здатності» дитини, тлумачаться як неоволодіння мовою, а не як свідомі змістові відхилення, пов'язані зі змінами в індивідуальному життєвому досвіді, що притаманно для дорослої людини.

З семіотичної точки зору проблема смислу у О.О. Леонтьєва пов'язується з прагматичною функцією знака у тому вигляді, який запропонував Ч.У. Морріс: «Перша з цих функцій, прагматична (Морріс говорить в цьому сенсі про “прагматичне значення”), є відношення знаків до ситуацій та поведінки» [12, 180]. Для правильної інтерпретації даного положення потрібно уточнити семіотичну позицію Морріса, оскільки поняття знака та знакової системи ширше за поняття мовної одиниці та мови [17, 45; 16, 123]. Ч.У. Морріс дає таке визначення мови з точки зору семіотики: «Мовою в повному семіотичному сенсі цього терміну є будь-яка міжсуб'єктна сукупність знакових засобів, вживання яких визначено синтаксичними, семантичними та прагматичними правилами» [17, 67-68]. Відповідно прагматична функція, про яку говорить Леонтьєв, означає для даного знака реалізацію певних прагматичних правил, що «констатують умови, за яких знаковий засіб є для інтерпретатора знаком» [17, 67]. Іншими словами, прагматична функція («відношення знаків до ситуації та поведінки») обумовлює вживання знака в різних зовнішніх та внутрішніх ситуаціях. Враховуючи початкові аксіоматичні дефініції знакового засобу, десигнату, інтерпретанти та інтерпретатора, які Морріс визначає як чинники семіозису (процесу функціонування знаку) [17, 39], прагматичні правила фактично впорядковують інтерпретанту («вплив, через який відповідна річ виявляється для інтерпретатора знаком» [17, 39]). Важливо відзначити, що умови вживання знаку в семіотичній системі координат Морріса наперед відомі мовцю і адресату (реалізація міжсуб'єктності) та зафіксовані наперед визначеними прагматичними правилами. У декількох місцях Морріс прямо отожднює ці умови з *навиком* (навичкою) вживання [17, 67; 17, 83], тобто з таким використанням, яке вже відбувалося не раз і є стабільно відтворюваним для даного мовця. Така позиція зрозуміла, адже йдеться про дослідження мови як знакової системи, що передбачає погляд на всі мовні та мовленнєві процеси зі сторони мовних одиниць. Це, в свою чергу, означає, що розглядаються лише ті зв'язки та умови їх утворення, які вже відбулися, і не розглядаються ті, що перебувають на стадії утворення. В термінах «типовості» та «стандартності», про які йшлося вище, можна сказати, що Моррісом розглядається мовна здатність людини, яка вже оволоділа мовним стандартом і розширила свою мовну здатність індивідуальними проявами, які відрізняються від типових, але, тим не менше, залишаються стабільними та приступними для розуміння хоча б одного адресата (міжсуб'єктами).

Прагматична функція, яку О.О. Леонтьєв вслід за Ч.У. Моррісом розглядає як фіксовані умови вживання знаку в певних ситуаціях, виявляє себе не лише як «відношення знаків до ситуації та поведінки», а і як відношення між знаками: «З прагматичною функцією значення (з конкретною знаковою ситуацією) знаходиться в тісному зв'язку проблема словесних асоціацій» [12, 184]. Оскільки Леонтьєв розглядає словесні асоціації в зв'язку з прагматичною, а не з синтаксичною функцією, потрібно припустити, що йдеться не про можливість контекстуального поєднання слів (валентність), а про використання елемента значення (у Леонтьєва «компонента значення» [12, 185]) одного слова для формування контекстуального смислу навколо значення іншого слова. Тобто мовець, потрапляючи в різні ситуації вживання одного і того ж слова, повинен долучати до його значення (предметної віднесеності) різні елементи значень інших слів. І цими елементами, які разом зі значенням формують контекстуальний смисл, слово в одній ситуації відрізняється від слова в іншій ситуації. Асоціативні зв'язки між словами (значеннями) створюють навколо обраного слова (значення) стабільний перелік використовуваних елементів інших значень, а отже й можливих ситуацій вживання даного слова. Внаслідок дії цього механізму «знаковий засіб є для інтерпретатора знаком» [17, 67].

Таким чином О.О. Леонтьєв, опираючись розробки М.Х. Швачкіна, в яких досліджується формування «мовної здатності» дитини в онтогенезі, та на семіотичні дослідження Ч.У. Морріса, пропонує вважати смислом фіксований набір умов вживання слова в певних ситуаціях, які виявляють себе також і через словесні асоціації. Підтверджують таке розуміння смислу і запропоновані Леонтьєвим поняття «семантичної мікросистеми» та «семантичної макросистеми». Семантична мікросистема — це «система значень слів, що розглядаються зі сторони їх вживання в тій чи іншій конкретній діяльності. При такому розумінні в семантичний об'єм слова увійдуть і всі відтінки його вживання, в тому числі смисл та афективне забарвлення. З іншого боку, можна буде розглядати ситуативні зв'язки слів по значенню (чи смислу) незалежно від взаємозв'язків і взаємозалежностей в мові (мовному стандарті), тобто в семантичній макросистемі» [12, 172-173]. Найважливішим положенням наведеної вище цитати є

ототоження О.О. Леонтьєвим семантичної макросистеми з мовою (мовним стандартом), з чого випливає, що семантична мікросистема — це індивідуальна мовна система, яка включає в себе макросистему, «однакову для всіх носіїв мови» та індивідуальні відхилення, що є результатом «постійного пристосування системи значень до умов життя, зокрема комунікації членів мовного колективу» [12, 173]. Відповідно семантичний об'єм слова в даному контексті — це елемент семантичної мікросистеми (а також, очевидно, і макросистеми), який складається зі значення (предметної віднесеності), смислу і афективного забарвлення. З перелічених тверджень випливають два важливі висновки. Перший з них — Леонтьєв, крім контекстуального смислу [12, 168], розглядає ще один смисл, який включає в себе «всі відтінки» вживання слова, а не лише реалізований в контексті один відтінок. Цей ще один смисл і є тим іншим «психологічним фактом, що виникає в свідомості завдяки слову» [12, 169], який, на думку Леонтьєва, не врахований Виготським. Другий висновок — такий смисл є частиною мовної системи, причому як індивідуальної (це задекларовано Леонтьєвим) так і мовного стандарту. Це випливає з твердження про те, що в макросистемі проблема виникає лише з афективним забарвленням, та й воно може закріпитися в «структурі знака» і стати «частиною макросистеми» [12, 174]. Іншим підтвердженням даного положення є вже згадувана вище теза О.О. Леонтьєва про усереднення «взаємних зв'язків чи відношень» між значеннями [12, 186].

Порівнявши «власне значення» Л.С. Виготського та А.Р. Лурії зі смислом О.О. Леонтьєва, можна констатувати їхню тотожність. В обох випадках йдеться про елемент будови мовної одиниці (*значення* у Виготського та Лурії, *семантичного об'єму слова* у Леонтьєва), який виявляє себе під час вживання слова в мовленні (і таким чином утворює контекстуальний смисл) та через асоціативний експеримент (утворюючи зв'язки з іншими словами). Внаслідок особливого прагматичного підходу до визначення смислу О.О. Леонтьєв визначає його додатково ще й як умови вживання значення у визначених ситуаціях, що не заперечує, а лише доповнює сказане Виготським та Лурією. Важливим підтвердженням даної тотожності є ставлення А.Р. Лурії та О.О. Леонтьєва до методики «вимірювання значення» [12, 187], розробленої Ч. Осгудом. Лурія розглядає методику Осгуда як одну з асоціативних методик [15, 93-95], яка ілюструє «важливі аспекти психологічної структури слова» [15, 91]. При цьому потрібно пам'ятати, що психологічна структура слова визначається «семантичним» або ж «смисловим» полем [15, 41], де асоціативний зв'язок з іншим словом відповідає семантичному елементу будови значення [15, 36]. А ось Леонтьєв твердить, що методика Осгуда «не має нічого спільного зі значенням як таким. Це вимірювання смислів та афективного забарвлення слів <...>» [12, 187-188]. Ще цікавішим є взаємозамінне вживання А.Р. Лурією термінів «асоціативне значення», «конотативне значення» слова [15, 40-41], «смислове значення слова» [15, 95] і навіть «“конотативний” смисл» [15, 95]. В зв'язку з чим варто згадати, що О.О. Леонтьєв бачив різницю між значенням та смислом також і як різницю між денотативним та конотативним значеннями слова [12, 169].

На перший погляд, суперечність між Л.С. Виготським та А.Р. Лурією, які включають набір змістових асоціативних зв'язків слова («всіх відтінків його вживання») в межі значення, та О.О. Леонтьєвим, який виносить їх за межі значення, зрештою, може бути лише термінологічним розходженням. Однак ця суперечність свідчить про концептуальну різницю між поглядами Леонтьєва та Виготського. Леонтьєв розглядає проблему значення та смислу з точки зору організації мовної системи, яка передбачає закріплені в свідомості мовця шляхи реалізації мовних одиниць у мовленні (ще раз підкреслимо — Леонтьєв говорить про «всі відтінки» вживання слова), а задекларовані ним асоціативні «взаємні зв'язки» між значеннями характеризуються як «вербальні асоціації» [12, 185] та «мовні прояви» [12, 186]. Щоб подолати невизначеність даного підходу (адже зрозуміло, що в свідомостях різних мовців можливі різні шляхи реалізації мовної одиниці і що навіть в межах однієї свідомості можлива поява нових шляхів реалізації мовної одиниці), Леонтьєв пропонує як вирішення ідею контролю суспільної свідомості над «індивідуальними» значеннями в голові кожної людини» [12, 185], яка встановлює межу для всіх можливих асоціацій між значеннями (предметними віднесеностями), тобто для всіх можливих вживань слова. Для роз'яснення цієї ідеї О.О. Леонтьєв наводить твердження радянського філософа І.С. Нарського: «І.С. Нарський абсолютно правильно констатує, що “в дійсності <...> значення утворює ніби дозволене коло випадків, всередині якого операції суб'єкта при усіх індивідуальних їх відмінностях відповідають даному значенню” (у внутрішніх дужках наведена цитата з Нарського — Е.М.)» [12, 181]. Повертаючись до задекларованої Леонтьєвим різниці між значенням і смислом як між потенційним та актуальним значеннями [12, 169], можна відзначити — в цьому сенсі (хоча і не загальноприйнятому в лінгвістиці) незмінне значення дійсно стає потенційним для смислу (актуального значення), який може актуалізуватися лише в заданих ним межах, а значення та смисл обов'язково є частиною однієї асоціативної системи.

Л.С. Виготський розглядає проблему значення та смислу з точки зору визначення внутрішньої будови вже реалізованої мовленнєвої одиниці (контекстуального смислу), яка передбачає наявність елемента позамовних знань, що може бути долучений до реалізованих «мовних проявів» в контексті: «Смисл слова, таким чином, виявляється завжди динамічним, змінним, складним утворенням, яке має

декілька зон різної стійкості. Значення є лише однією із зон того смислу, який набуває слово в контексті «...» [6, 346]. Своє бачення різних за стійкістю зон контекстуального смислу Виготський продемонстрував на прикладі з байки І. Крилова «Бабка і мураха» [6, 347], де розглянув слово «потанцюй» (російською «попляши»), яким закінчується байка. Це слово в контексті, крім предметної віднесеності («постійного значення»), одночасно означає, на думку Виготського, також «веселись» і «загинь» («“веселись” і “погибни”»). І якщо елемент смислу «веселись» є реалізацією мовного знання («абстрактного значення»), що стоїть за словом «потанцюй» («танцювати» найчастіше означає «веселитись»), то елемент смислу «загинь» є позамовним проявом, змістом, який «слово вбирає в себе, всотує з усього контексту» [6, 347], і, вочевидь, найбільш плинною зоною контекстуального смислу слова «потанцюй».

Відразу впадає у вічі, що за межами тексту байки «загинь» випадає з мовного асоціативного поля слова «потанцюй», тобто загальномовна система асоціацій не передбачає зв'язку між словами «потанцюй» і «загинь». Це положення є ключовим для Виготського, який стверджує: «Слова можуть *дисоціюватися* (курсив наш — Е.М.) з вираженим у них смислом» [6, 347]. Асоціативні зв'язки між значенням і смислом у Леонтєва та можливість їх дисоціювання у Виготського складає найсуттєвішу різницю між двома концепціями, однак точка зору Виготського ускладнюється тим, що в термін «смысл» він вкладає дещо інший зміст ніж Леонтєв. У Леонтєва смысл і значення — це різні елементи семантичного об'єму слова, а у Виготського *значення* (в Леонтєвському сенсі, тобто «незмінне значення») *входить в смысл*, як його найстійкіша зона. Тобто, в межах запропонованого Виготським твердження про дисоціювання слова та його смислу, слово повинне дисоціюватися не лише з позамовним знанням, а й зі своїм «незмінним значенням» (предметною віднесеністю) та актуалізованим елементом «власне значення». Але таку можливість дисоціації слова з *контекстуальним* смислом, в який входить значення цього слова, Л.С. Виготський заперечує: «Смысл так само легко може бути відділений від слова, що його виражає, як легко може бути зафіксованим в якомусь іншому слові» [6, 348]. Запропонована цитата повністю відкидає думку, що в ній йдеться про контекстуальний смысл. Адже перехід контекстуального смислу від одного слова до іншого самим фактом такого переходу неминуче змінить його, тому що в іншого слова буде, як мінімум, інше значення, яке неминуче є частиною контекстуального смислу. Очевидно, що йдеться про якийсь інший смысл, і Виготський дає його визначення — це смысл, який «може існувати без слів» [6, 348]. Такий «смысл без слів» він пов'язує не із зовнішнім (як контекстуальний смысл), а з внутрішнім мовленням: «У внутрішньому мовленні те переважання смислу над значенням, яке ми спостерігаємо в усному мовленні як більш чи менш слабо виражену тенденцію, доведено до математичної межі і *представлено в абсолютній формі* (курсив наш — Е.М.). Тут превалювання смислу над значенням, фрази над словом, всього контексту над фразою не виключення, а постійне правило» [6, 348]. Доведене до математичної межі переважання смислу над значенням означає відсутність значення, інакше кажучи «смысл без слів» — це семантичне *позамовне* утворення, яке не пов'язане зі словами та їх мовними значеннями. Здійснений Виготським перелік «превалювань» свідчить про те, що його «смысли без слів» становлять ієрархію, яка передбачає «смысл без слів», співвідносний зі словом у зовнішньому мовленні («превалювання смислу над значенням»); «смысл без слів», співвідносний з фразою («превалювання фрази над словом»); «смысл без слів», співвідносний з усім текстом («превалювання всього контексту над фразою»). На відміну від контекстуального смислу, який формується в зовнішньому мовленні на основі значень слів, і таму має «стійкі зони», слід припустити, що «смысл без слів», який не пов'язаний з мовним значенням, є лише «динамічним, змінним, складним» і, відповідно, нестійким утворенням, тому ««...» так само легко може бути відділений від слова, що його виражає, як легко може бути зафіксованим в якомусь іншому слові» [6, 348].

Таким чином, можна стверджувати, що погляди Л.С. Виготського на значення та смысл складніші, ніж впливає з інтерпретації О.О. Леонтєва. Леонтєв акцентував увагу на розмежуванні значення і смислу за ознакою змінності / незмінності, де значення — це незмінна предметна віднесеність, а смысл — реалізовані в контексті додаткові знання, які асоціативно обмежені значенням. Виготський розмежував значення і смысл за ознакою мовне / мовленнєве, тому і значення, і смысл в його концепції — це складні та неоднорідні утворення. Значення («абстрактне значення») — це мовна одиниця, яка складається з «незмінного значення» (предметної віднесеності або обов'язкових мовних ознак) та «власне значення» (додаткових мовних ознак). Смысл — це мовленнєва одиниця, яка складається із «зон різної стійкості» та включає в себе «незмінне значення», реалізовані в контексті ознаки «власне значення» та позамовні ознаки, які можуть дисоціюватися зі значенням. Порівняння поглядів Леонтєва та Виготського показало, що змінний контекстуальний смысл Леонтєва відповідає реалізованим в контексті ознакам «власне значення» у Виготського. Крім того виявлено, що і у Леонтєва і у Виготського термін «смысл» використовується ще й в інших значеннях, які Леонтєв, інтерпретуючи Виготського, проігнорував. У Леонтєва такий смысл — це частина семантичного об'єму слова, а у Виготського — позамовне утворення, яке не пов'язане з мовним значенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахутина Т.В. Единицы речевого общения, внутренняя речь, порождение речевого высказывания // Исследование речевого мышления в психолингвистике (ответственный редактор Е.Ф. Тарасов). – М.: Наука, 1985. – С. 99-116.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Бацевич Ф.С. Смысл: сутність і сфери вияву в мові. – Вісник Львів. ун-ту. Серія філол., 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С.346-353
4. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. – Л.: Наука, 1978. – 176 с.
5. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика: Учебное пособие для вузов. – М.: Высшая школа, 1990. – 176.
6. Выготский Л.С. Мышление и речь // Собрание сочинений в шести томах. – Том второй. – С. 6-361.
7. Зимняя И.А. Вербальное мышление (психологический аспект) // Исследование речевого мышления в психолингвистике (ответственный редактор Е.Ф. Тарасов). – М.: Наука, 1985. – С. 72-85.
8. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. – М.: Наука, 1986. – 160 с.
9. Кубрякова Е.С. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный». – Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация, 2001. – В. 1. – С. 4-10.
10. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 1999. – 287 с.
11. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969. – 305 с.
12. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности. Некоторые проблемы общей теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1965. – 245 с.
13. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. – М.: Издательство Московского университета, 1973. – 376 с.
14. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики. – М.: Издательство Московского университета, 1975. – 254 с.
15. Лурия А.Р. Язык и сознание. Под редакцией Е. Д. Хомской. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
16. Моррис Ч.У. Из книги «Значение и означивание». Знаки и действия // Семиотика: Сборник переводов / Составитель Ю.С. Степанов. – Москва: Радуга, 1983. – С 118-132 с.
17. Моррис Ч.У. Основания теории знаков // Семиотика: Сборник переводов / Составитель Ю.С. Степанов. – Москва: Радуга, 1983. – С. 37-89.
18. Новиков Л. А. Семантика Русского языка: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
19. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
20. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. 2-ое изд. – С.Петербург: Издательский дом «Питер», 2005. – 480 с.
21. Сахарный Л. В. Введение в психолингвистику. – Л.: Изд. Ленинградского университета, 1989. – 184 с.
22. Тарасов Е.Ф. Уфимцева Н.В. Методологические проблемы исследования речевого мышления // Исследование речевого мышления в психолингвистике (ответственный редактор Е.Ф. Тарасов). – М.: Наука, 1985. – С. 8-31.
23. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

Оксана ГОРОДЕЦЬКА

РОЛЬ ІВАНА ВЕРХРАТСЬКОГО В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ

У статті описано особливості розвитку української наукової мови. Вивчено вплив Івана Верхратського на розвиток української наукової термінології. Розкрито деякі аспекти наукового доробку вченого в галузі української діалектології та природничих наук. Проаналізовано поділ південно-західного наріччя на говори. На конкретних прикладах монографічних праць Івана Верхратського досліджено питання формування фонетичної діалектної системи, показано її відношення до загальновожжіваних діалектних форм.

Ключові слова: наукова мова, термінологія, природничі науки, діалект, діалектологія, наріччя, говорі, лінгвістика, фонетика, мовознавство.

В статті описані особливості розвитку українського наукового мови. Изучено влияние Ивана Верхратского на развитие украинской научной терминологии. Раскрыты некоторые аспекты научной работы ученого в отрасли украинской диалектологии и естественных наук. Проанализировано разделение юго-западного наречия на говоры. На конкретных примерах монографических трудов Ивана Верхратского исследован вопрос